

Anna Szuster

*Uniwersytet Warszawski
Wydział Psychologii¹
ORCID: 0000-0001-5362-0076*

TOŻSAMOŚĆ SPOŁECZNA: REGULACYJNA ROLA IDENTYFIKACJI SPOŁECZNYCH

Fenomen tożsamości zyskuje na znaczeniu w analizach różnego rodzaju zjawisk: od ruchów emancypacyjnych po ruchy fundamentalistyczne. Poszerza się jego oddziaływanie na życie społeczne, polityczne i kulturowe tak na globalnym, jak i lokalnym poziomie. Niewątpliwie konstrukt tożsamości „trafił pod strzechy”. Z „odmienianiem go przez różne przypadki” wiąże się wielość znaczeń (co dotyczy zarówno zmian w statusie teoretycznym, jak i jego różnorodności w potocznym dyskursie). Tożsamość stała się instrumentem do wyjaśniania coraz bardziej złożonej rzeczywistości. Dzieje się tak, bowiem pojęcie tożsamości okazało się niezwykle przydatnym konstruktem, dogodnym dla pogłębionych analiz różnorodnych problemów: zarówno na poziomie globalnym, jak i lokalnym, na przykład w zbiorowym działaniu organizowanym oddolnie, ruchach obywatelskich. Na poziomie jednostkowym, indywidualnym czy interpersonalnym stanowi kluczową kategorię interpretacyjną odzwierciedlającą ważną instancję regulacyjną podmiotu, a także zmiany w osobowości. Odzwierciedla specyfikę (rodzaj i treść) relacji i to co z niej wynika dla definiowania się jednostki, odzwierciedla więzi społeczne w realnym, fizycznym świecie, jak i w tym generowanym przez nowe technologie: w sieci.

Tożsamość to interdyscyplinarne pojęcie lokujące się na styku kilku nauk społecznych: socjologii, psychologii, pedagogiki, antropologii i filozofii. Pojawia się w naukach, których przedmiotem zainteresowania jest człowiek, grupa, społeczeństwo, kultura. Od lat pięćdziesiątych XX wieku skupia uwagę psychologów i socjologów. Erik Erikson (1968) podkreśla jego szczególne znaczenie dla współczesnego człowieka, wskazując, że pojęcie to stało się równie centralne, jak pojęcie popędu seksualnego za czasów Freuda. Dla socjologii w czasach nasilających się migracji, ale także mieszania się kultur, stało się bardzo cenne w badaniach zmieniających się społeczności. W perspektywie psychologicznej tożsamość jest pojęciem, do

---

¹ E-mail: hanka@psych.uw.edu.pl

którego odwołują się przedstawiciele niemal wszystkich kierunków: psychoanalicy, psychologowie humanistyczni i poznawczy. Zakres zagadnień, który obejmuje problematyka tożsamości, jest zarazem niezmiernie zróżnicowany: od kwestii edukacji przymusowej dzieci hugenotów (Capul 1980) poprzez obraz własnego ciała u dorastającej młodzieży (Canestrari, Magri, Picardi 1980) po badania literaturoznawcze nad tożsamością Robinsona Crusoe (Enderle 1980).

Celem artykułu jest przybliżenie wybranych, psychologicznych podejść do rozumienia fenomenu tożsamości. Kierowano się z jednej strony ugruntowanym statusem teorii, z drugiej – ich empiryczną weryfikacją wskazującą na regulacyjne znaczenie tożsamości w różnych obszarach społecznego funkcjonowania podmiotu.

■ TOŻSAMOŚĆ W PERSPEKTYWIE PSYCHOLOGICZNEJ – WYBRANE PODEJŚCIA

W literaturze przedmiotu obecne są dwa podejścia do tożsamości: fenomenologiczne, podmiotowe, które odwołuje się do całościowych, fundamentalnych poczuciu ciągłości, spójności i niepowtarzalności własnej osoby (Schlenker 1985) oraz poznawcze, w którym ujmowana jest jako system samowiedzy (Jarymowicz 1984), zbiór cech schematowych (Markus 1977, 1980). Ten ostatni punkt widzenia obecny jest w pracach Henri Tajfela (1978), Rupperta Browna i Johna Turnera (1981), Jean-Paula Codola (1982), Roberta Zillera (1964), Anthony’ego Greenwalda i Anthony’ego Pratkanisa (1984).

Innym kryterium jest perspektywa (wewnętrzna/subiektywna czy zewnętrzna), która jest przyjmowana do opisu zjawiska. Otóż część badaczy przyjmuje perspektywę czysto wewnętrzną, wskazując, że pojęcie tożsamości zarówno osobistej, jak i społecznej odnosi się do subiektywnego sposobu kategoryzacji rzeczywistości (Tajfel 1978; Brown, Turner 1981; Jarymowicz 1984). Inni natomiast łączą perspektywę wewnętrzną z zewnętrzną (Tap 1980). Ta zewnętrzna odnosi się do tego, kim aktor/podmiot powinien być, co powinien robić, czego oczekuje od niego otoczenie, jaki jest obraz jego osoby w oczach innych, podczas gdy wewnętrzna obejmuje obraz własnej osoby uformowany indywidualnymi doświadczeniami i wartościami, aktualne położenie i perspektywę przyszłości. Z kolei Hector Tome i Françoise Bariaud (1980) postulują objęcie tożsamości wszystkich określeń generowanych w odpowiedzi na pytanie „kim jestem?”, inni zaś podchodzą do konstruktowi tożsamości jako zbioru cech wyróżnionych (np. obrazy centralne – Schlenker 1985), zbiór cech ściśle wyróżnionych (Markus 1977, 1980; Jarymowicz 1984).

■ TOŻSAMOŚĆ OSOBISTA I TOŻSAMOŚĆ SPOŁECZNA – DWA SUBSYSTEMY TOŻSAMOŚCI

„Istnieją w nas dwie istoty, które choć nierozdzielne powinny być analitycznie rozróżnione” (Durkheim 1977). To jest w istocie rozróżnienie na to, co czyni nas istotami indywidualnymi: cechy charakteru i temperamentu, to co odziedziczone, wspomnienia, doświadczenia wyznaczające osobistą historię oraz to, co czyni nas istotami społecznymi: system idei, odczuć, zwyczajów, które wyrażają grupy, do których należymy, wierzenia i przekonania moralne, tradycje narodowe, zawodowe czy poglądy dzielone z innymi. Ten fenomen dwóch „istot” skłania do poszukiwania odpowiednich dla nazwania ich pojęć, ale także generuje pytania o ich wzajemne relacje odrębność i mechanizmy, które je aktywizują.

Z punktu widzenia tego tekstu istotne wydają pytania o relacje tożsamości społecznej i osobistej. W tym obszarze dają się wyróżnić trzy stanowiska wskazujące na: nadrzędny charakter tożsamości osobistej, w której społeczna się zawiera (Ziller 1964), wyższość rozwojową tożsamości społecznej jako późniejszej formy (Greenwald, Pratkanis 1984) niż tożsamość osobista oraz równorzędność obu (Tajfel 1978; Turner, Brown 1981; Jarymowicz 1984).

Henri Tajfel – poznawcze spojrzenie na tożsamość

Szczególna ranga teoretyczna podkreślająca poznawczo-motywacyjne znaczenie tożsamości oraz wyjątkowy wpływ teorii tożsamości społecznej Henri Tajfela uzupełnionej i zmodyfikowanej przez Johna Turnera uzasadniają krótkie jej przypomnienie.

Henri Tajfel – człowiek wielu identyfikacji społecznych: Żyd urodzony we Włocławku, obywatel francuski i brytyjski, oficer armii francuskiej, jeńiec który przeżył, bo udało mu się ukryć swoją żydowską tożsamość, niedokończony chemik, absolwent psychologii i profesor psychologii na uniwersytecie w Bristolu. Zapewne w dużej mierze takie życiowe doświadczenia wyznaczyły domenę jego analiz naukowych. Jako badacz, dociekał przyczyn dyskryminacji, faworyzacji, stygmatyzacji – zjawisk, których ofiarą padli wszyscy członkowie jego rodziny podczas II wojny światowej, a on ocalał „przyjmując inne tożsamości”. Autor Social Identity Theory (SIT) oraz jednego z najbardziej nośnych paradygmatów eksperymentalnych zwanych *paradygmatem grupy minimalnej*.

Tajfel opisywał tożsamość jako rodzaj wymiaru, którego krańce wyznaczone są przez tożsamość osobistą i społeczną. Wymiar oznacza, że nieustannie w ciągu życia „przesuwamy się” ku jednemu bądź drugiemu krańcowi. To przesuwanie się aktywizujące jeden bądź drugi subsystem tożsamości jest odpowiedzialne za zmiany w społecznym funkcjonowaniu jednostki w postaci zachowań interpersonalnych bądź intergrupowych i sposobie w jaki spostrzegana jest przez nią rzeczywistość

społeczna. Zachowania interpersonalne są zdominowane przez stosunki interpersonalne łączące dwie osoby, na które ich przynależność grupowa nie wywiera wpływu, podczas gdy zachowania intergrupowe zdeterminowane są przez członkostwo w grupach i kategoriach społecznych, na które z kolei nie wywierają wpływu osobiste stosunki łączące ludzi (Tajfel i in. 1971; Tajfel, Turner 1979). Tak więc zróżnicowanie będzie atrybutem tych pierwszych, podczas gdy jednolitość tych drugich.

Tożsamość społeczna definiowana jest przez Tajfela w kategoriach samowiedzy podmiotu „[tożsamość] wynika z wiedzy co do tego, iż należy ona [jednostka] do pewnych grup wraz ze znaczeniem emocjonalnym i wartością przypisywaną członkostwu grupowemu” (Tajfel 1978). U jej podstaw leżą procesy poznawcze: kategoryzacja i akcentuacja oraz motywacyjne – utrzymanie pozytywnej samooceny jako członka grupy. Kluczowy dla społecznego funkcjonowania jest mechanizm regulacyjny, którego celem jest uniwersalne dążenie do utrzymania pozytywnej tożsamości. Ludzie dążą więc do oceny własnej tożsamości społecznej przez porównanie siebie do grup, do których należą, a jednocześnie dążą do tego, aby przez konkretne elementy odróżnić się od innych w pozytywnym kontekście. To sprawia, że problematyka tożsamości najczęściej pojawia się tam, gdzie grupy mają silne kulturowe korzenie i widoczne są różnice między nimi.

Aktywizacja tożsamości społecznej indukuje odmienne, w porównaniu z aktywizacją tożsamości osobistej, zachowania podmiotu. Funkcjonowanie wyznaczone tożsamością społeczną wyzwała zachowania intergrupowe, których wskaźnikiem jest dychotomiczność kategoryzacji: ludzie są spostrzegani jako członkowie dychotomicznych kategorii społecznych (pracownik i pracodawca), a także nasila skłonność do zachowań homogenicznych, zuniformizowanych w ramach grupy. Oznacza to małe zróżnicowanie zachowań wobec członków innych grup spostrzeganych jako bardzo do siebie podobnych. Fundamentalnym odkryciem serii eksperymentów realizowanych w paradygmacie grupy minimalnej jest to, że wystarczy sam fakt zaszeregowania kogoś do jakiejś grupy (kategoryzacja na podstawie zupełnie nieznaczących kryteriów tj. preferencji malarskich czy nawet rzutu monetą), aby aktywizować strategie behawioralne faworyzujące członków własnej grupy a także maksymalizujące różnice.

John Turner (1982, 1985) zaproponował bardziej „społeczne” rozwiązania w teorii kategoryzacji Ja (SCT). Tożsamość społeczną odnosi do kategorii Ja, które definiują jednostkę w terminach podobieństwa podzielanego z członkami określonych kategorii w przeciwstawieniu do innych kategorii społecznych (Kwiatkowska 1999). Definiuje tożsamość społeczną jako sumę identyfikacji wykorzystywanych przez jednostkę do opisu siebie (Turner 1982). Identyfikacje społeczne ujmował jako umieszczanie siebie i innych w systemie kategorii społecznych. To one leżą u podstaw mechanizmu poznawczego umożliwiającego zachowania grupowe (Brown, Turner 1982). Rozszerza przy tym pojmowanie identyfikacji grupowych (z osób znaczących czy konkretnych grup społecznych) na kategorie społeczne.

które zostały indywidualnie wyodrębnione przez osoby i stanowią część prywatnego podziału świata. Zatem grupa społeczna wylania się jako efekt procesów percepcyjnych i poznawczych Ja doprowadzających do powstania subiektywnego poczucia MY a nie, jak się tradycyjnie uważa, przez wspólne realizowanie celów norm i wartości. „Członkostwo w grupie jest systemem psychologicznym, a nie socjologicznym czy formalno-instytucjonalnym” (Turner 1982).

■ KONCEPCJA FORM MY

„Tożsamość społeczna wiąże się z uformowaniem się «MY», co wyraża się poznawczymi powiązaniem własnej osoby z innymi ludźmi oraz identyfikowaniu się z ich celami, wartościami, zasadami postępowania” (Grzelak, Jarymowicz 2007).

Niewątpliwie pojęcie MY jest centralnym dla tożsamości społecznej. Koncepcje teoretyczne wiążą tożsamość społeczną z różnym pojmowaniem kategorii MY (Turner 1982; Boski 1999). W szczególności chodzi o to, jakie treści składają się na reprezentacje MY, co wprost nawiązuje do podejścia Turnera (1982), w którym to subiektywne poczucie MY (efekt indywidualnych procesów percepcyjnych i poznawczych) stanowi o identyfikacji społecznej podmiotu.

Treściowe (jakościowe) analizy zawartości pojęcia MY, których źródłem były swobodne wypowiedzi kilkuset uczestników badań na temat pojmowania własnego MY, doprowadziły, w zespole kierowanym przez Marię Jarymowicz, do zidentyfikowania trzech form MY (Jarymowicz 1994). Kryterium ich wyróżnienia była obiektywna realność istnienia identyfikacji oraz to, czy obiekt jest efektem transformacji poznawczej danych o ludziach i stanowi część prywatnego podziału świata społecznego w przestrzeni psychologicznej podmiotu (Kwiatkowska 1999).

Rezultaty analiz metodą sędziów kompetentnych doprowadziły do zróżnicowania trzech form MY:

MY-grupowe – odnoszone do realnie istniejących, zastanych, konkretnych grup społecznych których członkowie pozostają w relacjach twarzą w twarz (np. moja rodzina, przyjaciele z klubu tenisowego);

MY-kategorialne – odnoszone do określonych kategorii społecznych, szerszych zbiorowości, w obrębie których nie jest możliwe kontaktowanie się każdego z każdym, a więzi oparte są na świadomości wspólnej społecznej przynależności (np. MY – Polacy, MY – katolicy);

MY-atrybucyjne – odnoszone do mniej lub bardziej licznych zbiorowości wyodrębnionych przez podmiot na podstawie własnych, „autorskich” kryteriów, niezależnie od obiektywnie funkcjonujących grup (np. MY – wrażliwi na piękno przyrody, MY – optymistycznie patrzący na świat, MY – ludzie czynu) (Jarymowicz 1994; Kwiatkowska 1999). O ile w przypadku MY-grupowego i kategorialnego w obszar MY są włączeni ludzie funkcjonujący w realnych grupach i zbiorowościach bez względu na ich cechy, a warunkiem jest wspólna przynależność, o tyle

w przypadku MY-atrybucyjnego punktem wyjścia jest nie tyle przynależność społeczna, co nadanie jakiemuś zbiorowi osób wspólnych atrybutów.

Tak wyróżnione formy MY są powiązane ze specyficznymi dla nich kodami poznawczymi. MY-grupowe odnosi się do rzeczywistości danej podmiotowi tu i teraz, naocznie: zmysłowo i percepcyjnie, MY-kategorialne wymaga wykroczenia poza to, co naoczne i objęcia umysłem licznych populacji istniejących realnie. Warunkiem ich wyodrębnienia jest ekstrapolacja i transformacja danych percepcyjnych przy zaangażowaniu wyobraźni. Natomiast utworzenie MY-atrybucyjnego wymaga zaangażowania kodu intelektualnego a naoczność obiektów nie jest potrzebna. Konieczna jest natomiast zdolność do posługiwania się abstrakcyjnymi pojęciami i użycia ich w analizie wobec siebie, innych ludzi i własnych z nimi relacji. Zatem wyróżnione formy MY oparte są o odmienne rodzaje kodów umysłowych odpowiednio: kod percepcyjny, wyobrażeniowy bądź intelektualny. To sprawia, że wyróżnione na ich podstawie reprezentacje mają różne właściwości i odmienny wpływ na funkcjonowanie (Jarymowicz 1994).

■ EMPIRYCZNA WERYFIKACJA REGULACYJNEGO ZNACZENIA WYRÓŻNIONYCH FORM MY

Wyodrębnienie trzech form MY stało się punktem wyjścia dla weryfikacji oczekiwań dotyczących ich regulacyjnej roli, których potwierdzenie dowodziłoby ich trafności.

Wielość reprezentacji zarówno własnego Ja, jak i MY (np. Zavalloni 1973), ich różnicowanie jest ważne, dotyczy bowiem różnych obszarów psychiki mających odmienne znaczenie dla funkcjonowania podmiotu. W przypadku reprezentacji MY mamy do czynienia z różnorodnością bytów. Ta wielość realnych, społecznych powiązań z innymi, układów społecznych oraz grup w których podmiot uczestniczy jest multiplikowana przez umysł. Jedną z ważniejszych cech ludzkiego umysłu jest zdolność tworzenia map (Damasio 2010). Owe mapy to neuronalne wzory powstające, gdy ciało wchodzi w interakcję, w kontakt ze światem, otoczeniem, ale także wówczas, gdy myślimy o innych ludziach. Te mapy są nie tylko używane jako nieświadome regulatory własnej aktywności cielesnej, ale także pełnią ważną funkcję w świadomym poznaniu. Odzwierciedlają zewnętrzną perspektywę podmiotu (Szuster 2019). Doświadczenie owej różnorodności odniesień jest udziałem większości ludzi i wyraża się także w zebranych materiale obrazującym zróżnicowanie form MY.

Wyróżnione formy MY funkcjonują równolegle, mimo że ich pojawianie się jest determinowane rozwojowo. MY-grupowe jest najwcześniej dostępne poznawczo – wraz z rozwojem poznawczym możliwe staje się obejmowanie i wyodrębnianie coraz większych zbiorowości (MY-kategorialne) w coraz bardziej abstrakcyjny sposób (MY-atrybucyjne). U dorosłego człowieka wszystkie formy MY są potencjalnie

dostępne, choć niektóre dominują z powodów osobowościowych (np. ze względu na szczególną psychologiczną zależność od jakiejś konkretnej grupy – korporacja, w której pracuję – MY-grupowe) czy okoliczności sytuacyjnych (np. wzbudzona sytuacyjnie dostępność kategorii nauczycieli akademickich w związku z dyskusjami na temat polityki szkolnictwa wyższego – MY-kategorialne).

Taka natura zjawiska umożliwia eksperymentalne badania nad znaczeniem form MY. Zaplanowano szereg badań, głównie o charakterze eksperymentalnym, których celem było potwierdzenie trafności wyodrębnionych form MY oraz weryfikacja hipotez przewidujących konsekwencje regulacyjne wynikające z dominacji jakiejś formy MY w różnych obszarach społecznego funkcjonowania.

We wszystkich opisanych poniżej badaniach uczestnicy proszeni byli o opis MY, po którym następował dalszy etap badania. Każdorazowo ilościową analizę poprzedzało dokonanie jakościowej analizy zgromadzonych opisów przez sędziów kompetentnych przeszkolonych w kategoryzacji wypowiedzi. Zaliczali oni każdą z osób badanych do grup o dominacji MY-grupowego, MY-kategorialnego lub MY-atrybucyjnego (bądź też do grup o formach mieszanych).

Rozdzielność form MY – skutki naruszenia MY-kategorialnego

Celem dwóch badań realizowanych przez członków Zespołu Badań nad Tożsamością Osobistą i Społeczną była weryfikacja hipotezy przewidującej, że konsekwencje naruszenia MY-kategorialnego będą większe w przypadku tożsamości zdominowanej przez MY-kategorialne w porównaniu z tożsamością zdominowaną przez inne formy MY.

Naruszenie form MY operacjonalizowano, przekazując informacje wzbudzające zagrożenie, niepewność czy niejasność w odniesieniu do kategorii, do których należeli uczestnicy badań (Polacy, mężczyźni).

Wyniki pierwszego badania (Janiszewska 1992) ujawniły, że po lekturze negatywnego opisu charakteru narodowego Polaków w odpowiedzi na kolejne zadanie – wymienienie cechy charakterystycznych dla Polaków – osoby, u których dominowało MY-kategorialne wymieniały najwięcej cech negatywnych. Tak więc w porównaniu z osobami, u których dominowało MY-grupowe czy atrybucyjne, okazały się bardziej wrażliwe na zastosowany priming: treści skupiające uwagę na negatywnych cechach kategorii Polacy zwiększyły u nich dostępność treści kojarzonych z wadami Polaków.

Wyniki drugiego badania (Sarnocki 1992) ujawniły, że uczestniczący w nim mężczyźni o dominacji MY-kategorialnego (wprawiani w niepewność co do własnej wiedzy na temat mężczyzn) oceniali (takie same) dystanse fizyczne pomiędzy sobą i osobami płci żeńskiej jako istotnie dłuższe, niż uczestnicy, u których dominowały inne formy MY. Choć dystanse te były w rzeczywistości identyczne, to dominacja MY-kategorialnego sprzyjała ich szacowaniu jako dłuższe. Tendencyjność w ocenie

np. dystansów fizycznych czy podobieństwa między obiektami mniej i bardziej prototypowymi jest przejawem asymetrii egocentrycznej (Rosch 1975; Tversky 1977; Codol 1987; Kamińska-Feldman 1994) – zniekształcenia pochodnego od dominacji, większej poznawczej dostępności obiektu prototypowego zawierającego wszystkie istotne cechy kategorii. Zatem naruszenie kategorii „mężczyźni” w grupie uczestników badania skutkowało silniejszym efektem asymetrii w ocenie dystansów: Ja – osoba płci żeńskiej (np. pasażerka A) u tych, u których dominowała tożsamość kategorialna.

Tak więc w obu badaniach wybiórczemu naruszeniu Ja-kategorialnego towarzyszyły najsilniejsze reakcje w odpowiedzi na zastosowany priming. W pierwszym, w postaci generowania większej liczby negatywnych cech Polaków, w drugim, w postaci nasilenia zniekształcenia – asymetrii egocentrycznej u osób, których tożsamość wyznaczona jest MY-kategorialnym.

Formy MY a efekt faworyzowania swoich

Efekt faworyzowania swoich ma zarówno świadomy (np. bardziej przychylnie oceniamy „swoich”, zatrudniamy „swoich” w spółkach skarbu państwa), jak i nieświadomy charakter (etnocentryzm konsumencki – Maison 2004). Przedmiotem zainteresowań w kolejnych badaniach była tendencja do faworyzowania swoich w warunkach wzbudzenia tożsamości społecznej oraz u osób o dominacji jednej z form MY. Prawdopodobieństwo efektu faworyzacji staje się większe w warunkach sytuacyjnego wzbudzenia tożsamości społecznej (jak u Tajfela 1978) poprzez wskazanie przynależności uczestnika do określonej grupy bądź poprzez koncentrację na MY – grupie, kategorii, do której podmiot się zalicza (Jarymowicz 1992). Potwierdzają to rezultaty uzyskane przez Martę Kamińską-Feldman (1990), które wskazały, że w warunkach wzbudzenia tożsamości społecznej uczestnicy mający oceniać osiągnięcia różnych narodów (w dziedzinach co do których ich wiedza była niewielka, co miało sprzyjać wpływowi właśnie nastawień, a nie wiedzy na oceny), ferowali znacząco wyższe oceny wobec swoich: osiągnięcia Polaków zostały ocenione znacząco wyżej niż Izraelczyków.

W kolejnym badaniu (Jarymowicz 1994) efekt faworyzacji ujawnił się w ocenach reprodukcji obrazów, których autorzy byli prezentowani jako kobiety bądź mężczyźni. Uczestnicy badania, mężczyźni o dominującym Ja-kategorialnym wykazali typowy efekt faworyzowania swoich (obrazów, których autorami byli mężczyźni). Podczas gdy u mężczyzn o dominującym MY-atrybucyjnym ujawniony został odwrócony efekt – wskazujący na faworyzację „obcych”.

Rezultaty obu badań pokazały, że sama dominacja MY-kategorialnego sprzyja nasileniu zjawiska faworyzowania swoich – należących do tej samej kategorii, co podmiot.

Formy MY a gotowość do prospołecznego zaangażowania

Przedstawione rezultaty potwierdzają selektywny wpływ dominującej formy MY na różne przejawy ustosunkowań wobec swoich i obcych zarówno tych bezpośrednich, jak oceny osiągnięć, czy preferencje artystyczne, jak i pośrednich, jak oceny dystansów. Uzasadnione zatem jest pytanie o to, która z form MY sprzyja motywacji do prospołecznego zaangażowania się na rzecz innych. Od tego, jaki jest dominujący obraz MY (grupowy, kategoryalny czy atrybucyjny), a zatem jakie kryteria decydują o jego wyodrębnieniu, zależy to, jak spostrzegani są inni, którzy nie wchodzi w obraz MY. I tak w przypadku MY-grupowego własna grupa jest widoczna i dostępna bezpośrednio; także inni, poza granicami MY, są widoczni. Ten stały podział na MY i Oni utrwala doświadczenie i tendencję faworyzowania swoich. To sprawia, że MY-grupowe sprzyja tendencji do dbania o swoich, tak dobrze określonych, z tendencją do dyskryminowania obcych. MY-kategoryalne związane jest z utrwalanymi podziałami obejmującymi znacząco liczniejsze zbiorowości. Feministki, rządzący i ich zwolennicy i oponenti, ustosunkowują się odpowiednio do ogółu mężczyzn, opozycji i sprawujących władzę w określony sposób (choć mowa o połowie populacji świata i najczęściej połowie wyborców w kraju). Odmienne wygląda sytuacja w przypadku MY-trybucyjnego: swoi są wyodrębnieni na podstawie abstrakcyjnych, nieostrych kryteriów, a innym także nie są przypisywane łatwo dostępne atrybuty. Trzeba zatem poszukiwać i doszukiwać się informacji o nich systematycznie, a nie kategoryalnie, przetwarzając informacje (Fiske, Neuberger 1989). Także zdolność różnicowania ludzi na podstawie abstrakcyjnych właściwości oznacza możliwość lokowania swoich poza kręgiem własnych, realnych przynależności grupowych, oraz posługiwania się tymi kategoriami w odniesieniu do innych. Tak więc również obraz obcych jest formowany bardziej selektywnie i w sposób zindywidualizowany.

Te ustalenia stały się podstawą uzasadniającą eksplorację związków pomiędzy formami MY a koncepcją dwóch typów altruizmu: endo- vs egzocentrycznego. Opisany selektywny sposób przetwarzania informacji o innych przewidyuje koncepcja dwóch typów altruizmu (Karyłowski 1977, 1982a,b), w szczególności egzocentryczny rodzaj motywacji prospołecznej (Szuster 2005, 2016, 2018). Ten rodzaj motywacji jest rezultatem skoncentrowania uwagi na stanach innych ludzi. Dostrzeżenie, że sytuacja, stan innych odbiega od standardu pożądanego czy normalnego, generuje motywację do przywrócenia równowagi: poprawy ich położenia. Wzmocnieniem wewnętrznym jest satysfakcja ze zmiany/poprawy sytuacji niezależnie od tego, kto będzie tego sprawcą. Dobro innych stanowi w tym przypadku autonomiczną wartość. Drugi rodzaj motywacji – endocentrycznej – to gotowość do działania na rzecz innych ze względu na inny rodzaj wzmocnień wewnętrznych: podtrzymania bądź podniesienia pozytywnego obrazu własnej osoby (dla siebie samego). Źródłem motywacji jest zatem Ja i nakazy Ja-idealnego, mniej sytuacja innych. Wzmocnieniem wewnętrznym jest własne sprawstwo, które

dostarcza poczucia dumy i satysfakcji (Karyłowski 1982a,b). Przypuszczaliśmy, że MY-atrybucyjne zawiera narzędzia poznawcze umożliwiające zarówno decentrację, jak i przyjmowanie perspektywy (Szuster 2019) będące istotą egzocentryzmu, a MY-grupowe i kategoriałne wiąże się z nawykowym odnoszeniem różnych zjawisk do Ja (*habitual references*, Holyoak, Gordon 1983).

Oczekiwaliśmy zatem, że osoby o dominacji MY-grupowego i kategoriałnego angażują się raczej na zasadach endocentrycznych, podczas gdy motywacja egzocentryczna wyznacza motywy zaangażowania tych, u których dominuje MY-atrybucyjne.

Rezultaty badania wskazały, że u osób, u których identyfikacje społeczne wyznaczone są MY-grupowym i kategoriałnym, nasilenie motywacji egzocentrycznej mierzonej kwestionariuszowo jest istotnie niższe w porównaniu z osobami, u których dominuje MY-atrybucyjne.

W kolejnym badaniu eksperymentalnym informowano uczestników, że celem jest zebranie ich pomysłów wzbogacających przedstawiony im projekt eksperymentalnego przedszkola, którego realizacja ma służyć i wzmocnić efektywny rozwój dzieci. Po zapoznaniu się z opisem idei przedszkola generowali pomysły dotyczące różnych aspektów tego projektu. Chodziło o zoptymalizowanie przedsięwzięcia służącego innym. Na koniec proszono o przypomnienie i wypisanie tych właściwości dzieci, które projektowana instytucja ma ambicje rozwijać, a które zawarte były we wstępnym opisie. Rezultaty ujawniły, że osoby o dominacji MY-atrybucyjnego uzyskały wyższe wskaźniki pozaosobistego zaangażowania w większej liczbie generowanych pomysłów i rozwiązań, a także przypominały więcej cech dzieci, które inicjatorzy chcieli rozwijać (Jarymowicz 1994; Szuster 1994, 2005). Te dwie kategorie wyników zebrane w odmiennych procedurach nieeksperymentalnej i eksperymentalnej mają spójny charakter i potwierdzają zasadność oczekiwania związków form MY z odmiennymi typami motywacji prospołecznej.

Formy MY; w stronę myślenia spiskowego

Dobrze ukształtowana tożsamość społeczna i jej dominujący status sprzyja temu, że zachowanie człowieka jest determinowane przez cele grupy. To sprawia, że mogą pojawić się tendencje kategoryzacyjne ukierunkowane na podtrzymanie pożądanego statusu grupy, do której dana jednostka przynależy (Kwiatkowska 1999). Podobne przewidywania wynikają z teorii tożsamości społecznej Tajfela: własna, silna identyfikacja grupowa wpływa na ocenę siebie, swojej grupy i grup obcych, a strategie faworyzacji i dyskryminacji służą utrzymaniu pozytywnej oceny własnej grupy.

Podobnie w przypadku stereotypizacji spiskowej wydaje się, że kluczową rolę odgrywa tożsamość społeczna (Grzesiak-Feldman 2007, 2011), mniejszą zaś – tożsamość osobista. Dzieje się tak, ponieważ dominacja tożsamości społecznej sprzyja monitorowaniu i regulowaniu kontaktów między grupą własną i obcą

i postrzeganiu grup innych niż własna jako odrębnych, zintegrowanych bytów, co stanowi charakterystykę percepcji spiskowej.

Jednak nie tylko wyodrębnienie subsystemu tożsamości, ale także jego treść – forma MY – ma znaczenie dla funkcjonowania spiskowego. Do myślenia spiskowego najbardziej predestynuje kategoria tożsamość społeczna, najmniej zaś atrybucyjna. MY-kategorialne wiąże się z obejmowaniem mentalnym całej populacji. Taka optyka zamazuje widoczność jej członków, zatem konkretni członkowie kategorii z ich charakterystykami nie są dostępni ani w polu obserwacji, ani bezpośrednich doświadczeń poznawczych. To sprzyja uproszczonym i sztywnym reprezentacjom. Inaczej w przypadku MY-atrybucyjnego definiowanego przez pojęcia abstrakcyjne, które odnosi się do atrybutów wspólnoty, nie konkretnych osób, a kategoryzacja przebiega niezależnie od realnych podziałów społecznych i cross-personalnie. Zatem łączy nas z innymi to, co w nich spostrzegamy jako wspólne i ważne, abstrahując od innych właściwości. Taka percepcja sprzyja selektywnej kategoryzacji uwzględniającej zróżnicowane i różnorodne kryteria przebiegające często w poprzek zastanych podziałów społecznych.

W dwóch badaniach Monika Grzesiak-Feldman (2016) uzyskała potwierdzenie tych oczekiwań. Uczestnicy o dominującej formie MY-kategorialnego systematycznie uzyskiwali najwyższe wyniki na skali mierzącej stereotyp spiskowy Żydów, a osoby o MY-atrybucyjnym – najniższe.

Poza kontekstem psychologicznym: regulacyjne znaczenie MY-atrybucyjnego

Z perspektywy socjologicznej – tożsamościowe uwarunkowania polskich i francuskich społeczników działających na rzecz dobra wspólnego na przełomie burzliwych lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych eksplorowane były w unikalnych, jakościowych badaniach Jadwigi Koralewicz i Hanny Malewskiej-Peyre (1998). We Francji to okres nasilenia tendencji liberalnych w gospodarce i polityce i ograniczenia funkcji państwa opiekuńczego, a w Polsce powstawania ruchu różnorodnych organizacji pozarządowych. Wspólnym mianownikiem było samoorganizowanie się społeczeństwa charakterystyczne dla procesów demokratyzacji (Tocqueville 1976). Stowarzyszenia i organizacje tworzone są i istnieją za sprawą szczególnie twórczych i aktywnych jednostek. To takie osoby były przedmiotem badań. Metodą swobodnego wywiadu biograficznego objęto 20 działaczy społecznych we Francji i 41 w Polsce. Kryterium wyboru była ich efektywność i zauważalna przez innych aktywność. Docierano do osób zaangażowanych w różne sfery aktywności: byli to działacze lokalni związkowi, polityczni, humanitarni, ekolodzy czy działający na rzecz praw kobiet. Próba była zatem celowa. Autorki kreślą specyfikę tożsamości społeczników wyłaniającą się z materiału jakościowego, która wskazuje na dominację MY-atrybucyjnego. Przez autorki nazywana została **tożsamością aksjologiczną**.

Zawarte w niej identyfikacje (podobnie jak w MY-atrybucyjnym) wykraczają poza zastane kategorie wynikające ze struktury społecznej. Ich podstawą są podmiotowo zdefiniowane kryteria (w poprzek zastanych kategorii), w których dobro drugiego człowieka zajmuje poczesne miejsce, jednocześnie ich wymagania wobec siebie są wysokie. Przynależność do grupy wpływa na cele i wartości jednostki, lecz jednostka nie pozostaje bierna i nie tylko wpływa na wybór grupy społecznej, ale kształtuje jej cele zgodnie z aksjologiczną charakterystyką własnych identyfikacji ideowych. „Silne Ja-aksjologiczne wydaje się szczególną cechą tej grupy” (Koralewicz, Małewska-Pyere: 155). Rezultaty tych badań realizowanych z innych perspektyw teoretycznych nie tylko potwierdzają zasadność wyróżnionych kategorii MY, ale są spójne z eksperymentalnymi wynikami wskazującymi na związki MY-atrybucyjnego z treściami wyznaczającymi perspektywę dobra innej osoby.

Internet jako przestrzeń formowania skrajnych stanowisk: znaczenie MY-grupowego

Niespotykany wcześniej rozwój technologii cyfrowej wpływa na większość obszarów życia: stosunki międzyludzkie czy przebieg procesów poznawczych (uwaga, pamięć, kontrola), a także generuje nowe zjawiska (cyberprzemoc, FOMO, patotreści, hejt, uzależnienie od Internetu). Internet i narzędzia cyfrowe stały się niezbywalnym elementem życia codziennego, ale także wyznaczyły specyficzny, bo zapośredniczony kontekst funkcjonowania. Żyjemy w dwóch przenikających się, ale zarazem różnych światach, w których używamy odmiennych kodów i strategii komunikacji w kontaktach i budowaniu relacji z innymi.

Ta nieograniczona przestrzeń cyfrowa stała się dla wielu środowiskiem, w którym formuje się tożsamość, a dotyczy to także rosnącej lawinowo liczby grup o skrajnych, ekstremistycznych poglądach. Radykalizacja staje się problemem społecznym nie tylko w Europie, gdzie demokracja wydaje się słabnąć, ustępując miejsca coraz poważniejszym kryzysom oraz ruchom separatystycznym, lecz także w innych częściach świata, gdzie niezadowolenie społeczne i marginalizacja sprzyjają ekstremizmowi, zagrażając stabilności politycznej i społecznej. Choć skrajne poglądy są bardziej wyraziste w przestrzeni społecznej, to ich zwolennikami pozostaje mniejszość (Moscovici 1976). Zarazem specyfika tej mniejszości w dużej mierze jest oparta na niezmiernie silnych identyfikacjach grupowych. Wydaje się, że to MY-grupowe dominuje tożsamość jednostek o skrajnych poglądach. To stwarza warunki dla szczególnie silnej identyfikacji z grupą własną i stanowi sposób na utrzymanie poczucia własnej wartości i odrębności grupowej (Tajfel, Turner 1986), nasilając spójność i grupową polaryzację postaw wobec grup zewnętrznych (Hogg 2000). Takie okoliczności sprzyjają formowaniu się zniekształconego i obciążonego tendencyjnością obrazu świata i ludzi – członków grup innych niż własna, który ujawnia się w postaci szczególnie nasilonego efekty fałszywej powszechności (Ross, Greene, House 1977).

Ograniczone cenzurowanie treści czynią sieć internetową wymarzoną środowiskiem dla działań radykalizujących, w którym dominują odniesienia do MY-grupowego w procesie budowania ideologicznej tożsamości. Internet jest dla młodych ludzi strefą budowania poczucia przynależności, poszukiwania wiarygodnych treści oraz swobody wypowiedzi. Coraz więcej użytkowników sieci kontestuje wiarygodność źródeł informacji offline. Proces ten wzmacnia fakt, że w mediach społecznościowych stosowane są algorytmy, które w pierwszej kolejności pokazują ludziom treści podobne do tych już przez nich obejranych/polubionych. To daje poczucie, że dany punkt widzenia dominuje. Zjawisko to, nazywane „bańką informacyjną” lub „komorą pogłosową”, wzmacnia aspekt MY-grupowego (Franc, Pavlović 2023).

■ PODSUMOWANIE

Skoncentrowano się na obszarze psychologii społecznej, w której dominuje poznawcze podejście do rozumienia tożsamości. Ta subiektywnie spostrzegana przynależność do kategorii społecznej wraz z emocjonalnym zaangażowaniem i podzielanymi kryteriami jej ewaluacji konstytuuje treść tożsamości podmiotu. Takie podejście implikuje zainteresowanie identyfikacją tych kategorii, grup, które są spostrzegane jako własne (MY).

Obok specyficznych, treściowych aspektów tożsamości społecznej zdefiniowanych przez określone rodzaje identyfikacji społecznych: z realnie istniejącymi grupami, w których możliwa jest relacja twarzą w twarz (MY-grupowe), ze zbiorowiskami, szerokimi kategoriami realnie istniejącymi w porządku społecznym (MY-kategorialne) oraz z nieistniejącymi realnie zbiorowiskami wyodrębnionymi na podstawie autorskich, cross-kulturowych kryteriów, których podstawą jest to, co subiektywnie podmiot spostrzega jako wspólne (MY-atrybucyjne).

Wskazano na wybrane następstwa regulacyjne dominującej formy tożsamości społecznej w obszarze ustosunkowań międzygrupowych – faworyzacji i dyskryminacji, prospołecznego zaangażowania oraz myślenia spiskowego. Niewątpliwym walorem zgromadzonej empirii jest jej spójność nie tylko w ramach uzyskanych rezultatów, ale także z przesłankami teorii, które stanowiły inspirację do ich wyodrębnienia. Także różnorodność zastosowanych metod badawczych (badania eksperymentalne i quasi-eksperymentalne) oraz pomiarów zmiennych (bezpośrednie, deklarowane i pośrednie) potwierdzają nieprzypadkowy, systematyczny charakter ujawnianych zależności.

Propozycja wyróżnienia form MY ma szerszy potencjał. Wydaje się, że dobrze wyjaśnia specyfikę identyfikacji MY-atrybucyjnego działaczy społecznych oraz MY-grupowego radykalizujących grup, dla których Internet jest istotną przestrzenią, w której zaspokajana jest potrzeba przynależności. Wydaje się też,

że z powodzeniem wskazuje na uwarunkowania zjawiska etnocentryzmu konsumenckiego, „przekonania podzielanego przez konsumentów na temat powinności i moralności kupowania towarów pochodzenia krajowego” (Shimp, Sharma 1987). Jego przejawem są zachowania konsumenckie, rezultat decyzji zakupowych, których kryterium wyboru, zakupów towarów i usług jest własny kraj pochodzenia. Takie konsekwentne i świadome preferowanie produktów krajowych i odrzucanie wyrobów zagranicznych ma zarówno emocjonalne (kocham nasze), jak i ideologiczne (należy kupować produkty z naszego kraju) podłoże (Maison 2004). Etnocentryzm konsumencki jest często wyjaśniany prostym mechanizmem psychologicznym polegającym na preferowaniu grupy własnej w stosunku do obcej (*in-group favoritism* – Tajfel 1978). Na bazie tego mechanizmu produkt wytworzony we własnym kraju jest przychylniej traktowany przez konsumenta. Stanowi zarazem wyraźny przejaw dominacji Ja-kategorialnego – identyfikacji z szerszymi grupami wyodrębnionymi ze względu na płeć, narodowość, status społeczny czy zawodowy. Jest zatem prawdopodobne, że etnocentryzm konsumencki może być powiązany z dominacją tej formy identyfikacji społecznej.

Tożsamość społeczna, której atrybutami są odczuwanie więzi, poczucie wspólnoty i gotowość do działania, generuje także negatywne zjawiska faworyzacji, dyskryminacji i myślenia spiskowego, którym sprzyjają odmienne treściowo formy identyfikacji wyznaczające reprezentacje poznawcze MY.

W dobie inwazji cyfrowych technologii w każdy zakątek życia jednostki inne niż realne grupy (zarówno te mniejsze, jak i szersze kategorie) stają się podstawą identyfikacji społecznych młodzieży. Jakie MY kształtuje kontekst cyfrowy, w którym życie spędza pokolenie Z, czy jest w nim szansa na ukształtowanie formy MY-atorycyjnego? To jedno z pytań, które warto postawić w warunkach zagrożenia zdrowia psychicznego (Haidt 2025) i fizycznego młodzieży (Desmurget 2019) przez kontekst cyfrowy.

LITERATURA PRZYWOŁANA

- Boski Paweł (1999), *O byciu Polakiem w ojczyźnie i o zmianach tożsamości kulturowo-narodowej na obczyźnie*, w: Paweł Boski, Maria Jarymowicz (red.), *Tożsamość a odmienność kulturowa*, Warszawa: Instytut Psychologii PAN, s. 71–211.
- Brown Ruppert, Turner John C. (1981), *Interpersonal and intergroup behaviour*, w: John C. Turner, Howard Giles (red.), *Intergroup behaviour*, Oxford: Basil Blackwell.
- Canestrari Renzo, Magri Maria-Teresa, Picardi Felicia (1980), *L'image du corps chez l'adolescent*, w: Pierre Tap (red.), *Identité individuelle et personnalisation*, Toulouse: Privat.
- Capul Maurice (1980), *La destruction d'une identité. L'éducation forcée des enfants de Huguenot sous l'Ancien Régime*, w: Pierre Tap (red.), *Identité individuelle et personnalisation*, Toulouse: Privat.
- Codol Jean-Paul (1982), *Differentiating and non-differentiating behavior*, w: Jean-Paul Codol, Jacques-Philippe Leyens (red.), *The cognitive analysis of social behavior*, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

- Codol Jean-Paul (1987), *Comparability and incomparability between oneself and others: means of differentiation and comparison reference points*, „Cahiers de Psychologie Cognitive”, 7, s. 1–19.
- Damasio Antonio (2010), *Self comes to mind: Constructing the conscious brain*, New York: Pantheon/Random House.
- Desmurget Michel (2019), *La Fabrique du crétin digital. Les dangers des ecrans pour nos enfants*, Paris: Seuil.
- Durkheim Émile (1977), *Education et sociologie*, Presses Universitaires de France.
- Enderle M. (1980), *Un Robinson a la recherche de son identité*, w: Pierre Tap (red.) *Identité individuelle et personnalisation*, Toulouse: Privat.
- Erikson Erik (1968), *Identity, youth and crisis*, New York : W.W. Norton & Company.
- Fiske Susan T., Neuberg Steven L. (1989), *Category-based and individuating process as a function of information and motivation: evidence from our laboratory*, w: Daniel Bar-Tal, Carl F. Graumann, Arie Kruglanski, Wolfgang Stroebe (red.), *Stereotyping and prejudice: changing conceptions*, New York: Springer-Verlag, s. 83–104.
- Franc Renata, Pavlović Tomislav (2023), *Inequality and Radicalisation: Systematic Review of Quantitative Studies*, „Terrorism and Political Violence”, v. 35, 4, s. 785–810, <https://doi.org/10.1080/09546553.2021.1974845>.
- Greenwald Anthony G., Pratkanis Anthony R. (1984), *The self*, w: Robert S. Wyer, Thomas K. Srull (red.), *Handbook of social cognition*, vol. 3, Hillsdale, NJ: Earlbaum, s. 129–178.
- Grzelak Janusz Ł., Jarymowicz Maria (2007), *Tożsamość i współzależność*, w: Jan Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik Akademicki*, tom 3, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Grzesiak-Feldman Monika (2007), *Rola tożsamości społecznej w stereotypowym postrzeganiu grup i jednostek*, „Studia Psychologiczne”, 45 (2), s. 45–60.
- Grzesiak-Feldman Monika (2011), *O związkach różnych form myślenia spiskowego z uprzedzeniami wobec obcych*, w: Joanna Czarnota-Bojarska, Irena Zinserling (red.), *W kręgu najważniejszych zagadnień psychologii społecznej*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 115–126.
- Grzesiak-Feldman Monika (2016), *Psychologia myślenia spiskowego*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Haidt Jonathan (2025), *Niespokojne pokolenie. Jak wielkie przeprogramowanie dzieciństwa wywołało epidemię chorób psychicznych*, Poznań: Zysk i S-ka.
- Hogg Michael A. (2000), *Subjective uncertainty reduction through self-categorization: A motivational theory of social identity processes*, „European Review of Social Psychology”, 11 (1), s. 223–255.
- Holyoak Keith J., Gordon Peter C. (1983), *Social reference points*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 44, s. 881–887.
- Janiszewska Hanna (1992), *Reakcje na naruszenie tożsamości społecznej*, niepublikowany raport z badań (BST), Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Jarymowicz Maria (1984), *Spostrzeganie własnej indywidualności. Percepcja i atrakcyjność odrębności własnej osoby od innych ludzi*, Wrocław: Ossolineum.
- Jarymowicz Maria (1992), *Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie wśród obcych*, w: Paweł Boski, Maria Jarymowicz, Hanna Malewska-Peyre (red.), *Tożsamość a odmiennosć kulturowa*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, s. 213–275.
- Jarymowicz Maria (1994), *Poznawcza indywiduacja a społeczne identyfikacje: model zależności pomiędzy odrębnością schematów Ja-My/Inni i gotowością do identyfikowania się z Innymi*, w: Maria Jarymowicz (red.), *Poza egocentryczną perspektywą widzenia siebie i świata*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, s. 107–125.

- Kamińska-Feldman Marta (1990), *Stereotypy a asymetria w szacowaniu dystansu interpersonalnego i ustosunkowanie wobec innych grup narodowościowych*, niepublikowany raport z badań (G-MEN-9/90), Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Kamińska-Feldman Marta (1994), *Asymetria w ocenianiu dystansów Ja-Inni*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Karyłowski Jerzy (1977), *Explaining altruistic behavior: A review*, „Polish Psychological Bulletin”, 20.
- Karyłowski Jerzy (1982a), *O dwóch typach altruizmu: badania nad endo- i egzocentrycznymi źródłami podejmowania bezinteresownych działań na rzecz innych ludzi*, Wrocław: Ossolineum.
- Karyłowski Jerzy (1982b), *Two types of altruistic behavior: doing good to feel good or to make the other feel good*, w: Valerian Derlega, Janusz Grzelak (red.), *Cooperation and Helping Behavior Theories and Research*, New York, NY: Academic Press, s. 387–396.
- Koralewicz Jadwiga, Malewska-Peyre Hanna (1998), *Człowiek Człowiekowi Człowiekiem. Analiza wywiadów biograficznych działaczy społecznych w Polsce i we Francji*, Warszawa: Instytut Studiów Politologicznych PAN.
- Kwiatkowska Anna (1999), *Tożsamość a społeczne kategoryzacje*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Maison Dominika (2004), *Utajone postawy konsumenckie. Analiza możliwości wykorzystania metody IAT*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Markus Hazel (1977), *Self-schema and processing information about the self*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 35, s. 63–78.
- Markus Hazel (1980), *The self in thought and memory*, w: Daniel M. Wegner, Robin R. Vallacher (red.), *The self in social psychology*, New York: Oxford University Press, s. 102–130.
- Markus Hazel, Smith Jeanne (1982), *The influence the self-schemas on the perception of others*, w: Nancy Canton, John F. Kihlstrom (red.), *Personality, cognition, and social interaction*, Hillsdale: Erlbaum.
- Moscovici Serge (1976), *Social influence and social change*, London: Academic Press.
- RaportDARE (2018), *Systematic Review of Quantitative Studies on Inequality and Radicalisation Dialogue About Radicalisation and Equality Project*, <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.29700.37765>.
- Rosch Eleonor (1975), *Cognitive reference points*, „Cognitive Psychology”, 7, s. 533–547.
- Ross Lee, Greene David, House Pamela (1977), *The „false consensus effect”: An egocentric bias in social perception and attribution processes*, „Journal of Experimental Social Psychology”, 13 (3), s. 279–301.
- Sarnocki A. (1992), *Naruszanie tożsamości kategorialnej u osób o różnych formach tożsamości społecznej*, Niepublikowany raport z badań (BST), Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Schlenker Barry R. (1985), *Identity and the self-identification*, w: Barry R. Schlenker (red.), *The self and the social life*, New York: Mc Graw Hill.
- Shimp Terency A., Sharma Subhash (1987), *Consumer ethnocentrism: Construction and validation of the CETSCALE*, „Journal of Marketing Research”, 24 (3), s. 280–289, <https://doi.org/10.2307/3151638>.
- Szuster Anna (1994), *O uwarunkowaniach zdolności miłowania innych: poznawcze wyodrębnienie własnej osoby a przychylność innym*, w: Maria Jarymowicz (red.), *Poza egocentryczną perspektywą widzenia siebie i świata*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, s. 88–104.
- Szuster Anna (2005), *W poszukiwaniu źródeł i uwarunkowań ludzkiego altruizmu*, Warszawa: Instytut Psychologii PAN.

- Szuster Anna (2016), *Crucial Dimensions of Human Altruism. Affective vs. Conceptual Factors Leading to Helping or Reinforcing Others*, „Frontiers in Psychology”, 13 (7), <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00519>.
- Szuster Anna (2018), *Self- vs. Other-Focused Altruism: Studies on Endocentric and Exocentric Prosocial Orientations*, „Polish Psychological Bulletin”, vol. 49 (2), s. 240–250, DOI: 10.24425/119492.
- Szuster Anna (2019), *Z drugiej strony góry. Oczekiwane i nieoczekiwane następstwa przyjmowania perspektywy innej osoby*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Tajfel Henri (1978), *Differentiation between social groups: studies in social psychology of intergroup relations*, London: Academic Press.
- Tajfel Henri, Flament Claude, Bilig Michael, Bundy Robert P. (1971), *Social categorisation and intergroup behaviour*, „European Journal of Social Psychology”, 1, s. 149–177.
- Tajfel Henri, Turner John C. (1979), *An integrative theory of intergroup conflict*, w: William G. Austin, Stephen Worchel (red.), *The social psychology of intergroup relations*, Monterey, CA: Brooks/Cole, s. 33–37.
- Tajfel Henri, Turner John C. (1986), *The social identity theory of intergroup behavior*, w: Stephen Worchel, William G. Austin (red.), *Psychology of intergroup relations*, Chicago: Nelson Hall, s. 7–24.
- Tap Pierre (1980), *Intruduction*, w: Pierre Tap (red.), *Identite individuelle et personnalisation*, Toulouse: Privat.
- Tocqueville Alexis de (1976), *O demokracji w Ameryce*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Tome Hector Rodriguez, Bariaud Françoise (1980), *La structure de l'identite a l'adolescence*, w: Pierre Tap (red.), *Identite individuelle et personnalisation*, Toulouse: Privat, s. 61–63.
- Turner John C. (1982), *Towards a cognitive redefinition of the social group*, w: Henri Tajfel (red.), *Social identity and intergroup relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner John C. (1985), *Social categorization and the Self-Concept: A social cognitive theory of group behavior*, w: Edward J. Lawler (red.), *Advances in group processes: Theory and research*, vol. 2, Greenwich, CT: JAI Press, s. 77–122.
- Tversky Amos (1977), *Features of similarity*, „Psychological Review”, 84, s. 327–352.
- Zavalloni Marisa (1973), *Social identity: Perspectives and prospects*, „Social Science Information/ sur les sciences sociales”, 12 (3), s. 65–91, <https://doi.org/10.1177/053901847301200304>.
- Ziller Robert C. (1964), *Individuation and socialization: A theory of assimilation in large organizations*, „Human Relations”, 17 (4), s. 341–360, <https://doi.org/10.1177/001872676401700403>.

Anna Szuster

SOCIAL IDENTITY: THE REGULATORY ROLE OF SOCIAL IDENTIFICATIONS

The subject of this article is the psychological perspective of identity, the differentiation of the phenomenon and the diversity of theoretical and empirical approaches. The focus is on one of the most prestigious theoretical and empirical approaches – the Social Identity Theory (SIT) by Henri Tajfel, its development by John Turner (SCT) and their regulatory consequences derived from the mechanisms of maintaining a positive self-esteem as a group member and the dynamics of the categorization processes of the

Self. These approaches became the starting point for the concept of US forms (group, categorical and attributional) proposed by Maria Jarymowicz, which are the content aspect of social identifications that make up the social identity of the subject. The last part presents the results of research confirming the validity of the distinction of US forms (group categorical and attributional) and their regulatory significance depending on the dominant or experimentally activated form in the areas of intergroup relations (favoritism), prosocial involvement and conspiratorial thinking.

Słowa kluczowe: tożsamość społeczna; formy MY; identyfikacje społeczne

Keywords: social identity; US forms; social identifications